

PALEO-AKTUELL

14/15

ARCHEOLOGIE IN 2002 & 2003

RuG

Met de jaarlijkse uitgave van Paleo-aktueel
geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie
inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut

Vormgeving: Nynke Tiekstra & Roelf Barkhuis
Omslagontwerp: Nynke Tiekstra
Foto omslag: het skelet uit graf 398 te Oosterbeintum (pp. 146–149)

ISBN 90 807390 06

Adres van de redactie
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
tel. 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@let.rug.nl

Adres van de uitgever
Barkhuis Publishing
Zuurstukken 37 9761 KP Eelde
tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

©2005, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien. Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie

PALEO-AKTUEEL
14/15

ARCHEOLOGIE IN
2002 & 2003

redactie

Jurjen M. Bos
Daphne Maring
Dick Stapert

Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
&
Barkhuis Publishing
2005

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië, 3) Griekenland, 4) Syrië, 5) Egypte, 6) Mali, 7) Duitsland.

In dit nummer: 1) Wijnaldum, 2) Pingjum, 3) Wommels-Stapert, 4) Leeuwarden, 5) Joure, 6) Siegerwoude, 7) Oosterwolde, 8) Trimunt, 9) Groningen, 10) Borger, 11) Emmerhout.

INHOUD

Voorwoord	ix
H.T. WATERBOLK Het geheim van het oude heideland	1
VEERLE ROTS, DICK STAPERT EN LYKKE JOHANSEN Spitsen van Siegerswoude (Fr.), Emmerhout (Dr.) en Luttenberg (Ov.): Gebruikssporenonderzoek	11
LYKKE JOHANSEN, MARCEL NIEKUS EN DICK STAPERT Twee vuurmakers van vuursteen van het type Rijckholt	16
R.T.J. CAPPERS EN W.A. YTSMA Hazelnoten en mobiliteit in het Boreaal	21
HENNY GROENENDIJK Grote mesolitische afslagbijl uit Trimunt, gem. Marum (Gr.)	27
WIETSKE PRUMMEL EN MARCEL J.L.TH. NIEKUS De laatmesolithische vindplaats Jardinga: de opgravingen in 2002 en 2003	31
P.J. BAAK, S. BOTTEMA, R.T.J. CAPPERS EN H. WOLDRING Vegetatiehistorie van Jardinga (Fr.)	38
SYTZE BOTTEMA Vreemde activiteit en vreemd pollen aan de Tjonger (Fr.)	45
NICOLIEN BOTTEMA-MAC GILLAVRY Hergebruik van hout in de prehistorie?	48
BJØRN SMIT EN DAAN RAEMAEKERS Waardevol vuursteen? Waardering en selectie van steentijdvindplaatsen in pleistoceen Noord-Nederland	54
R.T.J. CAPPERS, Y. BOEKEMA EN S.A. MULDER Zaadgrootte als domesticatiekenmerk	58
O.H. HARSEMA De wereld gezien door vogel-ogen, of: de rol van roof en diefstal in de verbreiding van de kennis van het agrarische bestaan	64
ELSA KLEINE, HENK WOLDRING, RENÉ CAPPERS EN PETER ATTEMA Holocene vegetatiegeschiedenis van de Sibaritide (Calabrië, Italië): analyse van het pollenmateriaal uit Lago Forano	68

D.C.M. RAEMAEKERS Over benen werktuigen en deposities van runderhorens. De betekenis van de categorieën wild en gedomesticeerd voor de Swifterbancultuur	74
ILONA KAPTEIN Archeozoologisch onderzoek van paardachtigen (<i>equidae</i> sp.) uit het vroegneolithische Nabije Oosten	78
J.E.A. JANS EN R.T.J. CAPPERS Brood- & macaronitarwe in het oude Egypte: een late oogst	82
SOFIA VOUTSAKI The Argolid, 2000–1500 BC: a new project based at the GIA	89
PETER ATTEMA, RIK FEIKEN, TYMON DE HAAS, MARTIJN VAN LEUSEN EN JOKE OOSTERHUIS Survey in het dal van de Astura, 2003	92
S.A. MULDER EN R.T.J. CAPPERS Een mossenatlas van indicatorsoorten voor archeobotanisch onderzoek	98
REINDER REINDERS Archeologische vindplaatsen in de vlakte van Sourpi. Voorlopige resultaten van de surveys in 2000 en 2002	104
PETER ATTEMA, JAN DELVIGNE EN MARTIJN VAN LEUSEN Recent onderzoek in de omgeving van de Timpone Motta, Francavilla Marittima (Calabria), en het <i>Raganello Archaeological Project</i>	111
M.A. TENSEN, O.M.H. DE VRIES, J. HILLE EN R.T.J. CAPPERS Moleculair onderzoek aan oude tarwe uit Egypte	117
PIETER BAAK Maalstenen bij de Dogon (Mali)	122
P.B. KOOI EN M.J.M. DE WIT Borger <i>revisited</i> , de nederzetting op de Daalkampen (Dr.)	129
INGER WOLTINGE EN WIETSKE PRUMMEL Wommels-Stapert (Fr.): botmateriaal uit de vroege en midden-ijzertijd	134
T. BLOKZIJL Wonen en werken: commerciële activiteiten en Romeinse kust- <i>villae</i> in Latium (Midden-Italië)	139
J.T. ZEILER Paardenrookvlees uit Kesteren (Gld.)	143
EGGE KNOL EN XANDRA BARDET <i>Fremde im Frühmittelalter</i> : Noord-Nederland	146

YPIE AALDERS, HELLE MOLTHOF, WIEKE DE NEEF EN REINDER REINDERS Nagels en plaatjes uit Wijnaldum (Fr.). Aanwijzingen voor Friese klinkerschepen in de vroege Middeleeuwen?	150
JESSICA GRIMM Monnikenwerk	155
A. JAGER De Vischmarktpijp en de Brol te Leeuwarden (Fr.)	159
F. VREDE Archeobotanisch onderzoek van de beerput van de Latijnse School in Groningen (Gr.)	165
A. JAGER Kerkstraat 5–9 te Pingjum (Fr.)	171
V.R. RIDDERBOS EN J.M. BOS Laat 18e-eeuws pottenbakkersafval uit Joure (Fr.)	175

VOORWOORD

Dit jaar is in vele opzichten een memorabel jaar geweest voor Paleo-aktueel, het bij-de-tijdse jaarboek van het Groninger Instituut voor Archeologie. Het belangrijkste feit waarmee wij werden geconfronteerd was de pensionering van de spil van de redactie, Mette Bierma. Na 13½ jaar moesten wij afscheid van haar nemen, zij het niet van haar adviezen.

Dan werd Paleo-aktueel voor het eerst een dubbelnummer over het onderzoek in de jaren 2002 en 2003. De uitgave liep helaas vertraging op; het vertrek van Mette speelde daarin natuurlijk mee, maar ook de onderwijsvernieuwing waarmee vele auteurs te maken kregen speelde een rol bij de aanlevering van artikelen.

Een extra dik dubbelnummer dus, maar we hopen van nu af aan weer echt aktueel te zijn, en jaarlijks te verschijnen, mede door de – weer een verandering – nieuwe uitgever, die zich met grote inzet bezighoudt met een nieuwe opmaak, samen met oude en nieuwe medewerkers van de tekenkamer: Jan Smit, die het omslag van de eerste nummers van Paleo-aktueel ontwierp, ging in 2004 met pensioen.

Een dubbelnummer, over 2002 en 2003, maar sommige auteurs waren zo gretig dat ook al een beetje 2004 wordt belicht. Volgend jaar meer. Ook nog, in 2004, kroonjaren voor de collegae Butler, Van Zeist, Waterbolk en anderen. Waterbolk bijt in deze aflevering de spits af met een persoonlijke terugblik op het reilen en zeilen van de archeologie en haar beoefenaars in Drenthe vanaf de tijd van Reuvens.

De redactie spreekt de hoop uit dat de vele nieuwe studenten en de vele nieuwe tijdelijke medewerkers komend jaar zullen bijdragen aan Paleo-aktueel 16, maar ook natuurlijk de amateurs in de regio's.

De redactie

ARCHEOBOTANISCH ONDERZOEK VAN DE BEERPUT VAN DE LATIJNSE SCHOOL IN GRONINGEN (GR.)

F. Vrede¹

De uitbreiding van het Provinciehuis met een groot nieuw kantoorpand op het terrein tussen de Singelstraat, het bestaande gebouw St. Janstraat 4 en de Turfsingel was in 1993 de aanleiding voor een groot archeologisch onderzoek op het westelijke deel van dit terrein. Langs de Singelstraat, die tot 1874 'Achter de Muur' heette, werd een ca. 10 m brede en 100 m lange sleuf onderzocht. Men zocht naar resten van de oude stadsmuur en de daarbij behorende gracht, en de voorloper van de muur: de wal. Een fundament van een toren en mooie profielen van de wal waren het resultaat. Op het zuidelijke deel van de locatie werd tegenover het oude gebouw van het Provinciehuis, dat tot eind 16^e eeuw de Latijnse of St. Maartensschool huisvestte, een zeer grote beerput aangetroffen. De vulling van deze put bevatte veel bijzondere voorwerpen (Zimmerman, 1998; Hermans, 1998; Prummel, 2000). Het vrijwel ontbreken van gewoon huisraad in combinatie met het vinden van veel speelgoed, inktpotten e.d. maakt het zeer aannemelijk dat deze beerput bij de Latijnse School heeft behoord. De vulling is archeobotanisch onderzocht, om ook met dit materiaal het specifieke karakter te bepalen, of te weerleggen. Voor een beter begrip is een vergelijking gemaakt met de archeobotanische inhoud van een beerput bij het woonhuis Oude Boteringestraat 16 te Groningen, daterend van ca. 1450–1550 (Van Zeist, 1992). De vulling van de beerput van de Latijnse School dateert uit de eerste helft van de 16^e eeuw.

Resultaten van het onderzoek

Het resultaat van de analyse van de beerput (monster 369) van de Latijnse school en van een beerput (monster 750B) van het Wolters-Noordhoff-Complex (WNC) is weergegeven in tabel 1. In de tabel zijn de soorten ingedeeld in categorieën.

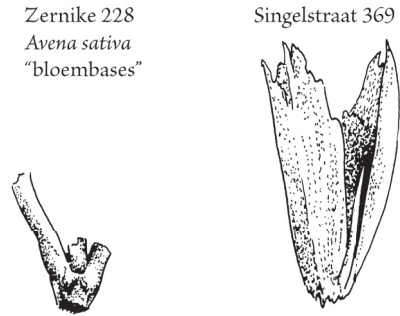

Fig. 1. Bloembases van haver (*Avena sativa*)
(tek. H.H. Bürmann).

Categorie 1 zijn cultuurgewassen, gekweekte en wilde vruchten. Voor de wilde planten (categorieën 2 t/m 8) gaat het om groepen van vegetaties. Met een nummer achter een plant wordt verwezen naar een andere groep waarin de betreffende soort ook regelmatig wordt aangetroffen.

Het monster van de Latijnse School bevat veel kleine vruchtpitten en fragmenten van grotere pitten zoals bijvoorbeeld druif (*Vitis vinifera*). Ook zijn er veel graanvliezen aangetroffen, dat wil zeggen delen van de wand van graankorrels. Deze verteren niet in het maag–darmkanaal van de mens. Verder komen vooral brokstukken van roggekorrels (*Secale cereale*) in een gemineraliseerde (verkalkte) staat voor. Rogge is de best vertegenwoordigde graansoort en heeft vermoedelijk een rol gespeeld in de voeding van de studenten. Opvallend is het ontbreken van haverkorrels in de monsters, maar bij de Latijnse school zijn er negen stuks bloembases (voet van de tweede bloem) gevonden (fig. 1). Gierst (*Panicum miliaceum*) en boekweit (*Fagopyrum esculentum*) komen in mindere mate voor. Gierst kan misschien uit het bui-

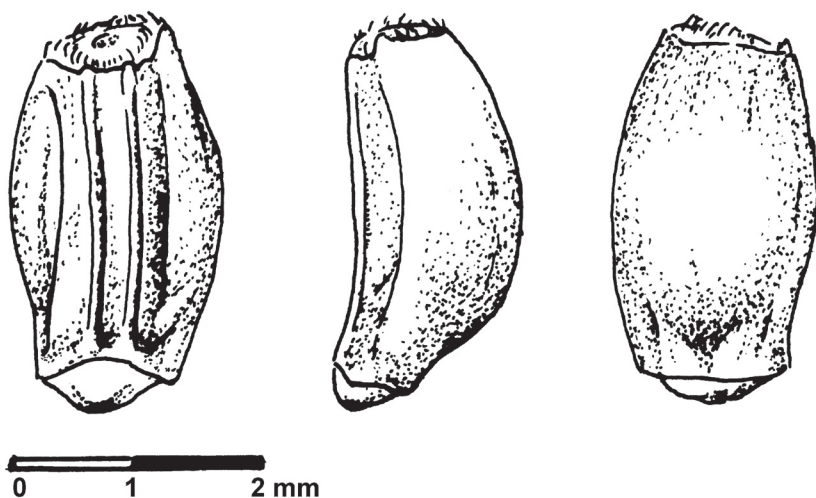

Fig. 2. Wilde cichorei (*Cichorium intybus*)

tenland zijn ingevoerd. *Brassica* spec. en *Sinapis*-type kunnen zowel verbouwde gewassen als wilde planten betreffen. De cultuurplanten onder *Brassica* spec. zijn onder andere kool (*B. oleracea*), koolzaad (*B. napus*) en raapzaad (*B. rapa*). Hier gaat het om twee zaden, die niet op een specifieke soort gedetermineerd kunnen worden. Zwarte mosterd (*Brassica nigra*) en herik (*Sinapis arvensis*) zijn qua structuur eenvoudiger te determineren. Zwarte mosterd is een wilde soort van overwegend ruderaal standplaatsen, die ook wordt gekweekt. Herik is een akkeronkruid. Aangetroffen is ook de wilde cichorei (*Cichorium intybus*), hier ingedeeld bij de planten van ruderaal standplaatsen (zie tabel 1, nr. 4 en fig. 2). De oorsprong van cichorei moet gezocht worden in het Middellandse-Zeegebied en West-Azië alwaar de plant al in de klassieke oudheid in cultuur was (Zeven, 1997). Uit Midden-Europa is de plant via de grote rivieren ons land binnengekomen. Andijvie (*Cichorium endivia*), witlof en de huidige groenlof zijn eveneens van dit geslacht.

Bijna alle vruchten en noten kunnen in of in de omgeving van Groningen zijn gekweekt of in het wild zijn verzameld. De enige zeker uitheemse soort is de vijg (*Ficus carica*). Deze werd ingevoerd uit het Middellandse-Zeegebied. Eén vijg kan enkele honderden pitjes bevatten. Bosaardbei (*Fragaria vesca*), braam (*Rubus fruticosus*), framboos (*Rubus idaeus*) en verschillende bessen zijn verte-

genwoordigd met enorme aantallen pitjes. Appel (*Pyrus malus*) en peer (*Pyrus communis*) zijn beide goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er vele klokhuisfragmenten van de appel aangetroffen.

Grote onkruidzaden uit graanakkers, zoals die van korenbloem (*Centaurea cyanus*), bolderik (*Agrostemma githago*) en hennepnetel (*Galeopsis*) komen vooral in brokstukken voor. Tijdens het malen van het graan worden deze onkruidzaden eveneens gefragmenteerd. De naam zeepkruid (*Saponaria*) slaat op het vroegere gebruik van de wortelstokken (fig. 3). Deze bevat de giftige stof saponine (*sapo* = zeep). De stof schuimt met water als zeep en werd gebruikt voor onder meer het wassen van wollen stoffen. Reeds lang geleden werd deze plant dan ook gekweekt. Misschien was dat hier ook het geval.

Conclusie

In vergelijking met de beerput van het woonhuis is de soortenrijkdom in de beerput van de Latijnse School veel groter. De aanwezigheid van uitheemse vruchten, zoals vijg en mogelijk druif toont geen verschillen. Het ontbreken van keukenkruiden in beerput 369 (alleen dille (*Anethum graveolens*) is aanwezig) zou een aanwijzing kunnen zijn voor het ontbreken van een plek voor de voedselbereiding. Ook Van Zeist trof in zijn onderzoek van de monsters van het Wolters-Noordhoff-Complex echter weinig keukenkruiden aan. Hij noemde

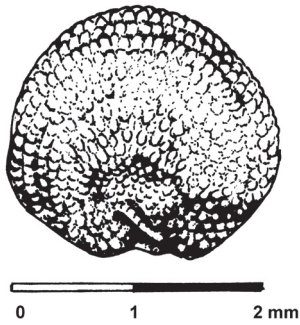

Fig. 3. Zeepkruid (*Saponaria*) (tek. H.H. Bürrmann).

daarvoor als verklaring dat de toenmalige middeleeuwse stadsbewoners nog een 'plattelandseven' leidden zonder verfijnde stedse recepten (Van Zeist, 1992: p. 528). Al met al toont de archeobotanische inhoud van deze beerput niet het specifieke karakter, zoals dat wel bij de andere vondstmaterialen naar voren kwam. Mogelijk is ook de vergelijking met slechts één stadse beerput te mager om daar verregaande conclusies uit te trekken.

Summary

In 1993 a large cesspit (dated c. AD 1500–1550) was discovered during the excavation of the medieval city wall on the east side of the Singelstraat in Groningen. It most probably belonged to the former Latin School, until 1570 situated on the other side of the same street. The archeobotanical content of this cesspit is compared with a 'normal' cesspit of the same period. Although the finds in these cesspits differ a lot, there is no great difference in terms of food plants.

Noten

1. Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken, afdeling Bouw- en Woningtoezicht & Monumenten, Gemeente Groningen.
2. Dit is een ongewone vondst. Waarom? Viltganzerik (zie fig. 4) is in Nederland tamelijk zeldzaam; komt voor op zandgronden van Midden-Nederland, in Noord-Brabant en Noord-Limburg. Hij ontbreekt grotendeels in klei- en veenstreken (Weeda, 1985: p.83).

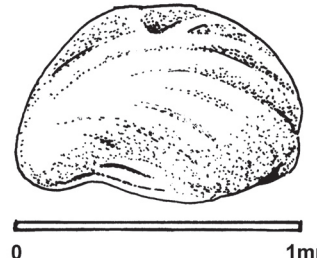

Fig. 4. Viltganzerik (*Potentilla argentea*) (tek. H.H. Bürrmann).

Literatuur

- Hermans, Jos M.M., 1998. Uit de put. Een boekband als nieuw bewijs voor een cultureel netwerk in Noordoost-Nederland aan het einde van de Middeleeuwen. In: H.W.W. van Loenen *et al.* (red.), *Hervonden stad 1998*. Groningen, pp. 93–96.
- Prummel, W., 2000. Inkthouders uit de beerput van de Sint-Maartensschool te Groningen. In: J.A.N. Leutscher-Bosker *et al.* (red.), *Hervonden stad 2000*. Groningen, pp. 79–84.
- Weeda, E.J. *et al.*, 1985. *Nederlandse oecologische flora: wilde planten en hun relaties*, deel 2. Amsterdam.
- Zeven, A.C. (red.), 1997. *De introductie van onze cultuurplanten en hun begeleiders, van het Neolithicum tot 1500 AD* (met bijdragen van C.C. Bakels, H. van Haasters, J.P. Pals & A.C. Zeven). Wageningen.
- Zeist, W. van, 1992. Cultuurgewassen en wilde planten, In: P.H. Broekhuizen *et al.* (red.), *Van boerenerf tot bibliotheek*. Groningen, pp. 525–535.
- Zeist, W. van, 2000. *Cultivated and wild plants in late- and post-medieval Groningen, a study of archaeological plant remains* (met bijdragen van R.T.J. Cappers, M.G. Ouderkerken, R.M. Palfenier-Vegter, G.J. de Roller, F. Vrede & W. van Zeist). Groningen.
- Zimmerman, H., 1998. Textiel uit de beerput van de Latijnse School. In: H.W.W. van Loenen *et al.* (eds), *Hervonden Stad 1998*. Groningen, pp. 83–92.

Tabel 1. Plantenresten uit de beerput (monster 369) van de Latijnse School, en uit de beerput (monster 750B) van een woonhuis in de Oude Boteringestraat 16.

	369	750B	
1. Cultuurgewassen, gekweekte en wilde vruchten			
<i>Anethum graveolens</i>	+	-	dille
<i>Avena sativa</i>	+	-	haver
<i>Brassica spec.</i>	+	-	kool, koolzaad, raapzaad
<i>Cannabis sativa</i>	-	+	hennep
Cerealie-broekstukken	+	-	graanbroekstukken
Cerealie-vliezen (veel)	+	+	graanvliezen
<i>Fagopyrum esculentum</i>	+	-	boekweit
<i>Humulus lupulus</i>	+	+	hop
<i>Linum usitatissimum</i>	+	-	vlas
<i>Panicum milliaceum</i>	+	-	giert
<i>Papaver somniferum</i>	+	-	slaapbol
<i>Secale cereale</i>	+	+	rogge
<i>Ficus carica</i>	+	+	vijg
<i>Fragaria vesca</i>	+	+	bosaardbei
<i>Morus nigra</i>	-	+	moerbei
<i>Prunus avium/cerasus</i>	-	+	kers
<i>Prunus domestica</i>	-	+	pruim
<i>Prunus spinosa</i>	-	+	sleedoorn
<i>Pyrus communis</i>	+	+	peer
<i>Pyrus malus</i>	+	-	appel
<i>Ribes nigrum</i>	+	-	zwarte bes
<i>Rubus caesius</i>	+	-	dauwbraam
<i>Rubus fruticosus</i>	+	-	gewone braam
<i>Rubus idaeus</i>	-	+	framboos
<i>Sambucus nigra</i>	+	-	gewone vlier
<i>Vaccinium myrtillus</i>	+	+	blauwe bosbes
<i>Vitis vinifera</i>	+	+	druif, rozijn
2. Planten van wintergraanakkers			
<i>Agrostemma githago</i>	+	+	bolderik
<i>Anthemis arvensis</i>	+	-	valse kamille
<i>Apera spica-venti</i>	+	-	grote windhalm
<i>Arnoseris minima</i>	+	+	korensla
<i>Bromus secalinus</i>	+	-	dreps
<i>Centaurea cyanus</i>	+	+	korenbloem
<i>Fallopia convolvulus</i>	+	+	zwaluw tong
<i>Galeopsis segetum</i>	+	+	bleekgele hennepnetel
<i>Myosotis (arvensis)</i>	+	-	(akker)vergeet-mij-nietje
<i>Raphanus raphanistrum</i> (3)	+	+	knopherik
<i>Rumex acetosella</i> (3)	+	+	schapezuring
<i>Scleranthus annuus</i>	+	+	eenjarige hardbloem
<i>Sinapis arvensis</i>	+	+	herik

<i>Sinapis-type</i>	+	-	witte mosterd, herik
<i>Viola (arvensis)</i>	+	+	(akker)violtje
<i>Viola tricolor</i>	+	-	driekleurig violtje

3. Planten van hakvrucht- en zomergroenakkers

<i>Chenopodium album</i> (4)	+	+	melganzenvoet
<i>Chrysanthemum segetum</i>	+	+	gele ganzebloem
<i>Fumaria officinalis</i>	-	+	gewone duivekervel
<i>Lamium amplexicaule</i>	+	-	hoenderbeet
<i>Persicaria lapathifolia</i> (4)	+	+	beklierde duizendknoop
<i>Persicaria maculosa</i>	+	-	perzikkruid
<i>Solanum nigrum</i> (4)	+	-	zwarte nachtschade
<i>Spergula arvensis</i> (2)	+	-	gewone spurrie
<i>Stellaria media</i> (4)	+	+	vogelmuur
<i>Thlaspi arvense</i>	+	-	witte krodde

4. Planten van ruderaal standplaatsen

<i>Anthemis cotula</i>	+	-	stinkende kamille
<i>Anthriscus caucalis</i>	+	-	fijne kervel
<i>Atriplex prostrata/patula</i> (3)	+	+	spies-/uitstaande melde
<i>Brassica nigra</i> (1)	+	+	zwarte mosterd
<i>Chenopodium ficifolium</i>	+	-	stippelganzenvoet
<i>Chenopodium murale</i>	+	-	muurganzenvoet
<i>Cichorium intybus</i> (1)	+	-	cichorei
<i>Elytrigia repens</i>	+	-	kweek
<i>Galeopsis bifida</i> (2)	+	-	gespleten hennepnetel
<i>Galeopsis tetrahit/speciosa</i> (2)	+	+	gewone-/dauwhennepnetel
<i>Galium aparine</i>	+	-	kleefkruid
<i>Galium spec.</i>	+	-	walstro
<i>Hordeum (murinum)</i>	+	-	kruipertje
<i>Juncus bufonius</i>	-	+	greppelrus
<i>Lapsana communis</i>	+	-	akkerkool
<i>Plantago major</i>	+	+	grote weegbree
<i>Polygonum aviculare</i>	+	+	gewoon varkensgras
<i>Rumex crispus</i> (5)	+	-	kruizuring
<i>Rumex obtusifolius</i>	+	-	ridderzuring
<i>Rumex spec.</i>	+	-	zuring
<i>Saponaria officinalis</i>	+	-	zeepkruid
<i>Silene latifolia/dioica</i>	+	-	avond-/dagkoekoeksbloem

5. Graslandplanten

<i>Agrostis spec.</i>	+	+	struisgras
<i>Bromus hordeaceus</i>	+	-	zachte dravik
<i>Carex nigra-type</i> (6)	+	-	zwarte zegge
<i>Hypochaeris radicata</i>	+	-	gewoon biggekruid
<i>Knautia arvensis</i> (2?)	+	-	beemdkroon
<i>Poaceae (Gramineae)</i>	+	-	grassenfamilie
<i>Poa pratensis/trivialis</i>	+	+	veld-/ruwbeemdgras

<i>Prunella vulgaris</i>	+	-	gewone brunel
<i>Ranunculus acris</i>	+	-	scherpe boterbloem
<i>Ranunculus repens</i>	+	-	kruipende boterbloem
<i>Rhinanthus spec.</i>	+	+	ratelaar
6. Planten van natte standplaatsen			
<i>Berula erecta</i>	+	-	kleine watereppe
<i>Bidens tripartita</i>	+	-	veerdelig tandzaad
<i>Carex otrubae</i>	+	-	valse voszegge
<i>Carex paniculata</i>	+	-	pluimzegge
<i>Galium palustre</i>	+	-	moeraswolstro
<i>Persicaria hydropiper</i> (3)	+	+	waterpeper
<i>Salix</i> "knoppen" (6)	+	-	wilg (knoppen)
7. Planten van zilte standplaatsen			
<i>Puccinellia distans</i>	+	-	stomp kweldergras
<i>Ranunculus sardous</i>	+	-	behaarde boterbloem
8. Planten van (vochtige) heide			
<i>Erica tetralix</i>	+	-	heide
Onbekend standplaats			
<i>Potentilla argentea</i> ²	+	-	viltganzerik